

УДК 398. 8 (477)

П.О. Будівський,
доктор філологічних наук, професор
(Луганський педуніверситет)

СПЕЦИФІКА ПІСНІ "ОЙ ПОПІД ГАЙ ЗЕЛЕНЕНЬКИЙ"

У статті висвітлюється своєрідність пісні про Олексу Довбуша

Найкращим зразком уснопоетичної творчості про Олексу Довбуша є історична пісня "Ой попід гай зелененький". Створена талановитим народним генієм, вона стала тими могутніми крилами, на яких летить світом Довбушева слава. Це один із найпопулярніших поетичних витворів опришківського циклу.

Історична пісня "Ой попід гай зелененький" сприймається як своєрідний документ про загибель ватажка Олекси Довбуша. Тут не змінено ні імен лицаря гір, його вбивці, побратимів, ні місце загибелі отамана.

Варто зіставити текст пісні з історичними документами (зізнання Стефана Дзвінчука у Станіславському суді та протокол допиту побратима Олекси Василя Баюрака), на які спираються дослідники біографії Довбуша Ю. Целевич, В. Грабовецький та інші, щоб переконатися в цьому.

Улітку 1745 року Олекса Довбуш перебував у закарпатському селі Ямному, що входило тоді до складу Угорщини, з двома побратимами Павлом Орфенюком та Василем Баюраком. Тут ватажок провів останню нараду, де обговорювалися питання переходу "на польський бік", щоб робити дальні походи на галицьку шляхту. Потім Довбуш покинув Закарпаття, перебрався на Покуття ідесь у ніч з 21 на 22 серпня в Микуличині вчинив розправу над глитаєм Мочернюком, який готував убивство ватажка опришків. З Микуличина Довбуш пішов до Космача, щоб знищити Степана Дзвінчука, який теж планував ліквідувати лицаря гір. Цим епізодом починається пісня. Довбуш квапить хлопців вставати рано, бо дорога далека:

Щоби Кути не минути,

До Косова повернути [1:219].

Побратими застерігають ватажка, що там на нього чекає небезпека. Проте ніщо не може стримати його, він лише просить їх:

Ви на мене уважайте,

По дві кулі набивайте [1:219].

Увечері 23 серпня 1745 року Довбуш із побратимами був біля хати Дзвінчука. Як далі розгорталися події в ту трагічну ніч, ми дізнаємося з розповіді убивці в Станіславському суді: "Я, - розповідав Дзвінчук, - у минулий понеділок прийшов з роботи, батько сказав мені, що Довбуш убив чоловіка в Микуличині, і сказав кого. Я, правда, був здивований, що того чоловіка вбили, і сказав, що він напевно хотів його (Довбуша – П.Б.) видати. Батько почав мені говорити, щоб я стерігся за себе. Потім полаяв мене, тому що я сказав: Як пан бог дасть. У тій хвили собака почала уїдати, а вони (опришки – П.Б.) зараз припали до вікон. Опришки казали пустити себе до хати. Але я не відзивався. Тільки моя жінка й мати говорили до нього (Довбуша – П.Б.) і не хотіли пустити його до хати, казали: "Не знаємо, хто ти. Чоловіка нема дома, десь на косовиці в полі". Вони кинулись до дверей і найстарший він (Довбуш – П.Б.) взяв дрюк, підважив двері, трохи підважив, а потім сам собою почав тиснути й лізти до сіней, я його тоді підстрілив. А він тільки вилаяв мене і сказав товаришам: "Паліть хату!" Вони почали кресати вогонь, та не могли відразу викресати. А потім Довбуш сказав їм, щоб забрали в нього зброю, говорячи: "Ще звідси можу йти". Вони забрали в нього зброю, взяли з собою й пішли в ліс" [2:115].

Складається враження, що автор пісні був очевидцем трагічної події: ватажок у творі наказує опришкам стерегти біля воріт, а сам іде під віконце, його не хочуть впустити до хати (Дзвінка заявляє: "розбійника не ночую... Лиш Стефанка нема дома. То й вечеря не готова..."), і після діалогу з Дзвінкою Олекса ломиться у двері силою й отримує кулю "в ліве плече, в саме серце":

Взявся Довбуш добувати,

Стали замки відлітати.

Тільки Довбуш двері втворив,

Зараз Стефан в серце стрілив,

В ліве плече, в саме серце,

І в Довбуша кровця тече [1:220].

Стефан у суді сказав: "А він тільки вилаяв мене", а творець пісні вкладає лайку в уста печеніжинця: "Ой ти, шулю, ти ке Дзвінку!" [1,220]. У зізнанні вбивця сказав, що поранений Олекса Довбуш просив побратимів забрати в нього зброю й піти разом у ліс, а в пісні цей наказ конкретизовано:

Ходіть, хлопці, всі до мене,

Підтримайте трохи мене...

Озьміть мене з хати тої,

Візьміть мене на топори,

Занесіть мене в сині гори... [1:220].

Лише історичні пісні дозволяють собі таку суб'єктивну інформацію та ще співанки-хроніки. Проте останні мають коломийковий розмір, а витвір "Ой попід гай зелененький" типовий для історичних пісень – шістнадцяти-складовий. І. Сенько вважає: "Той факт, що пісня про смерть Довбуша відрізняється ритмомелодикою від типових для Покуття співанок-хронік (наприклад, про смерть опришка Туманюка), говорить про те, що виникла вона не в околицях Космача. Творець зразка вважає місцем проживання Дзвінки місто Косів, веде сюди Довбуша околицями шляхами через Кути, коли з Микуличина до Космача (а отже й до Косова) простіше дістатися через гори навпростець (усього день ходу)" [3:29]. Автор твору знає й таку прикмету Олекси, як його кульгавість. Навесні 1739 року Олекса та Іван з опришками зупинилися в печеніжинській корчмі. Невідомо, з чого почалася суперечка. Іван та Олекса дуже посварилися. Очевидно, серйозною була незгода, бо від розмов перейшли до зброї. У бійці один з опришків був убитий, а Іван, охоплений сліпим гнівом, так вдарив брата топірцем по нозі, що Олекса на все жит-

тя залишився кривим. У пісні співається: "На ноженьку налягає, топірцем ся підпирає" [1:218]. Але іноді ми помічаємо в зразку деякі неточності деталей, оскільки його творець, очевидно, був віддалений від місця трагічної події належною відстанню, а, можливо, і часом. Під хатою Дзвінчука разом з Довбушем були тільки два опришки – Павло Орфенюк та Василь Баюрак, а пісня називає серед легенів ватажка якогось Івана Садгирського, Івана Салагирського, Івана Сандомірського. Павло Орфенюк загинув у бою біля села Довгопілля в грудні 1745 року, а Василь Баюрак був спійманий у 1745 році й відправлений до Станіславської фортеці, де його було піддано жорстоким тортурам, а потім страчено [2:115]. Отже, у пісні "Ой попід гай зелененький" наявний елемент художнього домислу. Проте це не суперечить специфіці історичних пісень – прагненню досить детально й у хронологічній послідовності довести до відома слухачів інформацію про смерть видатного керівника опришківського руху Олекси Довбуша та наслідки цієї трагічної події для його побратимів. На загальновідоме (тіло Довбуша після його смерті четвертували й розвісили в місцях, де він активно діяв, для устрашу населення) пісня лише натякає. Стефан Дзвінчук каже пораненому Довбушу: "Було не гуляти, правди суцї не казати" [1:220] (мова йде про начебто вивідані любаскою чарівні волоски, з яких убивця зробив священну кулю), а Олекса, передбачаючи свою долю, просить у передсмертну годину побратимів:

На мак мене посічіте,
Нехай ся ляхи не збиткують,
Моє тіло не чвертують [1:220].

Можна припустити, що наступний епілог:

В полі ляхи злапали,
Руки назад пов'язали,
До коней їх поселяли [1:220-221]

розкриває своєрідну кару опришкам за невиконання наказу отамана. У такому ж аспекті стають зрозумілі заключні суворі слова про майбуття Довбушевих побратимів, про їхнє літування та зимування:

В Станіславі на риночку
В тяжких бідах в залізочку,
Там ми будем ночувати,
Там ми будем дні днювати [1:221].

Отже, виходить, що історична пісня "Ой попід гай зелененький" виникла не лише з емоційного сприйняття трагічної події 1745 року, але й з потреби пояснити причини й наслідки опришківського руху на чолі зі славетним лицарем гір Олексою Довбушем. Оцінка дається з народних позицій на основі викладу доступної авторові пісні інформації. А зразком для твору про смерть видатного ватажка опришків послужила, очевидно, українська народна пісня про кохання "Там попід гай зелененький".

Те, що для ліричного героя пісні про кохання обернулось радістю, те для Олекси Довбуша - зустріч з коханою – стало причиною загибелі. Очевидно, автор пісні про ватажка опришків використав композиційний прийом "від супротивного", видозмінивши мажорний зміст твору про щасливе кохання на мінорний тон, мотивуючи свою точку зору не як прагнення Олекси Довбуша помститися глитаєві Дзвінчуку за зраду, а як палке поринання зустрітися з коханою.

Для яскравішого змалювання історичних подій народ часто використовує поетику й мелос пісень різних жанрів. Головне – швидко й оперативно відгукнутися на животрепетні події сучасності, а розмаїта форма цьому сприяє.

Отже, у пісні про печеніжинця є чіткий об'єкт змалювання (історична постать Олекса Довбуш), а призначення зразка – якнайоб'єктивніше проінформувати народ про важливу трагічну подію; зображально-виражальні засоби твору "Ой попід гай зелененький" теж вкладаються в рамки жанрового поняття історична пісня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Славний ватажок опришків. – К., 1995.
2. Грабовецький В. Олекса Довбуш. – К., 1994.
3. Сенько І. Про жанрову атрибуцію пісень історичної тематики// Народна творчість та етнографія. – 1983. - №5. – С.28.

Матеріал надійшов до редакції 1.03.2004 р.

Будивського П.А. Специфика песни "Ой попід гай зелененький".

В статье раскрывается своеобразие песни об Олексе Довбуше.

Budivsky P.A. Specific Character of the Song "Oh, Popid Gai Zelenenkiy".

The article reveals the originality of the song about Oleksa Dovbush.